

Soós Pál

Kert-magyarország múltjáról – jelen időben

Történelmi közhelynek számít, mégsem fölösleges hangsúlyozni, hogy ezer évet jóval meghaladó Kárpát-medencei létünk és fennmaradásunk egyik legfontosabb alappillére, biztosítéka volt és maradt a mezőgazdaság, újabb kifejezéssel: az agrárium. Ebbe a legszélesebb értelemben vett agrárgazdaságba – s ezt is érdemes kiemelni – a nagy volumenű szántóföldi gabonatermesztésen, állattenyésztésen és ipari növénytermesztésen kívül beletartozik az erdőgazdaság, a vadászat, a legelőgazdálkodás, az aprómag és egyéb takarmánytermesztés, az élelmiszeripar és tejgazdaság, az öntözéses vízgazdálkodás, a halászat, a zöldség-, gyümölcs- és bortermelés, a kisállattenyésztés és méhészkedés, a korábbi hasura- és újabb fóliagazdálkodás, a csemete-, a virág- és dísnövénykertészet, a vetőmagtermesztés és növénynemesítés, a kertészeti kisgépgyártás és a mindezekkel kapcsolatos értékesítési-kereskedelmi, valamint raktározási tevékenység. A korántsem teljes felsorolás utóbbi tucatnyi agrárágazatát nevezik összefoglalóan *kertgazdaságnak*.

Az erdős, sztyeppés, Keletről-Nyugatra vándoló, majd a Kárpát-medencét „többes honfoglalással” birtokba vevő és itt letelepedő őseink hosszú évszázadokig elsősorban „baromtenyésztő”, mai szóval nagyállattenyésztő gazdálkodást folytattak. A bizonyára még az őshazából hozott, rokon népeinkkel együtt tenyésztett magyar ló egyik legősibb állatfajtánk. Kárpát-medencei hazánkat nagy részben ennek a lófajtának, egyedülálló értelmi képességének, szívósságának köszönhetjük. A taki és tarpán fajtanévű ősmagyar lóból tovább tenyésztett magyar parasztlovak voltak a legjobb katonalovak sík vidéken és hegyi terepen egyaránt. Az újabb történelmi kutatások megerősítik, hogy az állattenyésztés mellett és/vagy után a földművelés és a kertés gazdálkodás hasonló mértékben járult hozzá Magyarország Európában való megmaradásához, évezredes gazdasági-társadalmi-kulturális fejlődéséhez.

A Kárpát-medencei magyar kertgazdálkodásnak ugyancsak évszázados hagyományai vannak. Példaképpen itt most csak utalni tudunk a török hódoltság és a Rákóczi-szabadságharc utáni kertés tanyavilág történelmi kialakulására és felvirágzására, a Duna-Tisza közti „kis Kert-magyarország” futóhomokon létrejött szőlős-gyümölcsös-zöldséges tanyáinak rendszerére. A tanyarendszerű belterjes növénykultúrák növekvő termelése megváltoztatta az agrártársadalom hagyományos gazdasági-termelési szerkezetét és társadalmi-vagyoni viszonyait. Különösen felgyorsult ez a folyamat a termelési terület rohamos kiszélesedésével párhuzamosan a 19. és 20. század fordulóján. Az agrárkultúrát rendszerint a mezőgazdaság egy-egy ún. húzóágazata lendíti előbbre. Az ekkorra már dominánssá váló külterjes, nagybirtok vagy nagyüzem rendszerű gabonatermelés „tengeréből” így emelkedett ki a nyugat-magyarországi belterjesebb állattenyésztés és a Duna-Tisza közti kertés tanyavilág termelési övezete.

1 tudomány és társadalom

Nyilvánvalóan nem az agrártörténeti fejleményektől függetlenül, az első világháborús vereség és a trianoni tragédia után felocsúdva, először a paraszti származású és mezőgazdasági orientációjú népi írók s parasztpárti politikusok munkásságában, más szóval a nemzeti radikális demokrata népi mozgalomban jelent meg a Kert-magyarország eszméje, koncepciója és programja. Kiemelkedő jellegzetessége ennek már indulásakor, hogy egyszerre képviselte az európai, közép-kelet európai és nemzeti horizontú, valamint a parasztságra és munkásságra alapozott népi demokratikus modernizáció egyik fő – ha nem a legfőbb – irányát. Az „új kertszellemet” mintegy 80 évvel ezelőtt Németh László, egy három nemzedéken át föld- és kertművelő, sokgyerekes gazda család – közvetlenül már tanárszülőitől származó – sarja engedte ki a palackból. Mezőszilasi személyes gyermekkori élményei és már fiatalon megszerzett univerzális műveltsége egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy az addig ösztönösen létrejött és létező Kert-magyarország történelmi tapasztalataiból világos eszme lett. A zseniális író már az 1920-as évek második felében felveti, majd a 30-as évek első felében átfogó koncepcióvá, sőt határozott körvonalú programmá érleli a Kert-magyarországgal kapcsolatos reformgondolatait, több írásában is vissza-visszatérve ezekre. Németh László szerint a kert éppolyan nagy jelképe a mi századunknak, mint az előzőnek a gyár. Szerinte a 19. századig a keresztény világ fő települési formája a falu volt. A 19. század hozta a nagyipart s vele a nagyvárosokat. Most az új települési forma (amely mellett a régiek is megmaradnak) az elektrifikált kertes tanya. De a kert azt kívánja, hogy értsék, tudósok és feltalálók legyenek a munkásai. Németh László *A minőség forradalmában* megfogalmazta a földkérdés problémáját is.

A Kert-magyarország-történet másik emblemikus alakja Somogyi Imre, a *Kert-magyarország felé* című, először 1942-ben megjelent, alig száz oldalas, de a témában időt állóan alpműnek számító híres könyv szerzője. A szegény sorsú parasztfiúból magát főiskolát végzett, elismert szobrászművésszé felküzdő, majd – szakmáját odahagyva – a Kert-magyarország legismertebb írójává, vándor kertészprófétává és nagyformátumú agrárpolitikussá lett Somogyi Imre nem csak egyszerűen Németh László és népi író társai kertpárti gondolatainak átvételére és népszerűsítésére vállalkozott. Széleskörű történelmi, Győrffy Istvántól tanult hatalmas néprajzi, valamint átfogó közgazdasági és agrár szakismeretei révén önálló „kertgazdaság-elmélette” és gyakorlattá formálta, mélyítette és több vonatkozásban részletesen kimunkálta a Németh László-i alapgondolatokat, felhasználva mindehhez a külföldi kertországokban szerzett személyes tapasztalatait is. Ő is abból indult ki, hogy a gazdasági élet átalakulása nélkül el sem lehet képzelni az új élet kialakulását. Németh Lászlóhoz hasonlóan természetesen tisztában volt vele, hogy a kertgazdálkodásra való áttéréshez évek, talán évtizedek kellenek, hogy a külterjes szemtermeléshez szokott magyar parasztság megtanulja az ésszerű kertgazdálkodást. A hagyományaihoz olyannyira ragaszkodó, nehezen mozduló, a maradiságra is hajlamos „maradandóság népének” idejében kell elkezdenie a kertgazdaságra való áttérést. Ki kell terjeszteni a mezőgazdasági szakoktatást, olyan új tárgyakat kell bevezetni az iskolákban és népfőiskolákon, mint a gazdaságtörténet, a néprajz, a magyarság- és népismeret stb. Az új gazdasági rendet alulról kell előkészíteni, annak megszervezését egészen másként kell folytatni, mint eddig. Somogyi Imre nemcsak könyvével és írásaival szolgálta a Németh László által és általa felvázolt Kert-magyarország-programot, hanem mindenki másnál nagyobb szervezői energiát fektetett be a kertgazdálkodás és ezen belül különö-

sen a hagyományos hasuragazdálkodás (a fóliázás elődje) gyakorlati megvalósításába, a kertészeti ismeretek országos terjesztésébe. Megszállott kert-apostolként gyalog, biciklivel és szekérrel fáradhatatlanul járta az országot, a vidéket, szót értve mindenkivel. Szívós és lankadatlan szervezőként részt vett a Parasztszövetség, a Parasztpárt, a Kisgazdapárt, a szárszói táborokat szervező Soli Deo Gloria és más szervezetek munkájában. Mint agrárgazdasági és agrárpolitikai reformer a második világháború után politikai feladatokat is vállalt. Képviselője lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, Vas Zoltán „mellett” kormánybiztosa volt Budapest zöldség- és gyümölcscellátásának, rövid ideig a Földművelési Minisztérium mezőgazdasági és kertészeti osztályát is vezette. 1947-ben 45 évesen halt meg. 1948-ban – Bartók Béla, Derkovits Gyula, Horváth István és József Attila mellett – csonka életművéért posztumusz Kossuth-díjat kapott.

A modern Kert-magyarország-történet 1930-as és 1940-es évtizedekre eső, akár „hősi-nek” is nevezhető időszakának kétségtelenül Veres Péter, az autodidakta parasztszeni, a népi írók mozgalmának és a Nemzeti Parasztpártnak egyik, kormányzati szerepet is vállaló vezéralakja volt a legismertebb főszereplője, egyben kényszerű lezárója. *Paraszi jövő* című, 1948-ban megjelent könyvével valósággal kihívta és felbőszítette a proletárdiktatúra, a pártállami rendszer és a kolhoz típusú termelőszövetkezeti nagyüzemesítés bevezetésére készülő Rákosi-vezetést. Veres Péter nyíltan és bátran vállalva Németh László és Somogyi Imre eszméit és programjait kimondta, hogy eljött az ideje a Kert-magyarország megvalósításának. Velük összhangban foglalt állást a kisüzem-nagyüzem vitában a szabad kisbirtokos paraszti termelés mellett, amely egyszerre fejezi ki a magyar parasztság egész történelmi útját és jelen-jövőbeli vágyát. Az önálló kistermelő – írja Veres Péter – a legáltalánosabb a világon az amerikai farmertől az ázsiai őstermelőig, az ő hatalmas paraszti tömegeik nélkül nem lehet megvalósítani sem a modern mezőgazdaságot, sem az igazi demokráciát. Veres Péter a kertgazdálkodás lényegét a szabad vállalkozásban és az önkéntes értékesítési-kereskedelmi szövetkezésben látta, amelyek legalább annyira társadalmi mentalitást és életformát jelentenek, mint amennyire gazdálkodási szisztémát. A szövetkezet kolhoz elutasító felfogásában a termelést nem rendeletekkel, hanem termelési szerződések kötésével, helyes hitelpolitikával és árpolitikával irányítják, amely a bel- és külkereskedelemre egyaránt érvényes. Az igazi parasztdemokrácia körülményei között nem lehet agráröllő, de ipari olló és „parasztnyűzés” sem. A szövetkezetnek a parasztok által kézben tartott és ellenőrzött szervezetnek kell lennie. Veres Péter az egész magyar nemzetgazdaságban elhelyezve az agrárgazdaság, az agrárium szinte minden fő területén ésszerű, komoly és reális javaslatokat tesz: a növénytermesztéstől és állattenyésztéstől a fásításig és a szeszfőzésig vagy a libamáj exportig. Nagy hangsúlyt helyez a mezőgazdasági szakoktatás színvonalának emelésére, alapos szakismerettel beszél a paraszti-falusi életforma sok más olyan kérdéséről, mint például a házépítés, a „szállás” és környezete. Olyan házakra gondol, mint a régi magyar udvarházak voltak, amelyekben a gazdálkodás, az életforma és ízlés a magyar hagyománynak és az ésszerűségnek leginkább megfelelne. Mindent összevéve: Veres Péter *Paraszi jövő* című könyve a magyar népi mozgalom gazdasági-társadalmi és kulturális jövőképeének nagyszabású összefoglalása, a Kert-magyarország realitása mellett gazdagon érvelő politikai vitairat és programtervezet, amelynek mottója: „Valahogy minden parasztnak szabadnak kell lennie, valahogy minden magyarnak meg kell élnie!”

Rákosi Mátyás azonban 1948-as kecskeméti beszédében vádolta és elutasította a magyar népi mozgalom, a Kert-magyarország és a magyar agrárium szociográfiai pontossággal és részletességgel kidolgozott Veres Péter-i programját. Amint az a megcsúfolt és felszámolt „népi demokrácia” történetéből tudjuk, nem sokkal ezután betiltották, illetve likvidálták a „hőskorszak” három nagy kezdeményezőjének, név- és programadójának a Kert-magyarországot, évtizedekre száműzve még magát az elnevezést is a magyar agrárium szótárából.

A teljes igazság kedvéért utalnunk kell arra, hogy a Kert-magyarország-történetnek van még két, szinte teljesen elfeledett fejezete, amelyek egyike Nagy Imre, kommunista „földosztó földművelésügyi miniszter” tevékenységéhez, a másik a Petőfi Kör 1956-os közgazdasági vitáihoz kapcsolódik. A paraszt-munkásszarmazású, előbb szociáldemokrata, majd kommunista emigráns politikus, néhány fejlett mezőgazdaságú nyugati országot is megjárt, itthon akadémiussá választott, vitathatatlan tekintélyű agrárszakember Nagy Imre 1945 és 1948 közötti kormányzati szerepeiben eleinte még nyíltan vállalta a magyar agrárium kertgazdaság irányába mutató gyökeres reformját. „A kisbirtokok termelésének átszervezése terén is mélyenszántó reformra van szükség. Az egyoldalú szemtermelésről át kell térni a belterjes szántóföldi művelésre és a kertgazdálkodásra. (...) Céltudatos, tervszerű munkára és a kiscgazdaságok messzemenő állami támogatására van szükség, (...) hogy a kisbirtokrendszer, a belterjes produktív kisparaszti termelés a maga nagy közgazdasági jelentőségében kibontakozzék. (...) Fokozatosan át kell térni az egyes tájak adottságainak legjobban megfelelő és a legtöbb embert foglalkoztató, munkaintenzív termelési ágakra, egyéb jövedelmező kultúrák termelésére. (...) A többtermelés mellett fokozott jelentősége lesz a minőségi termelésnek.” Nagy Imre e megállapításai egyértelműen és hűen tükrözték a – bizonyára általa is ismert – Kert-magyarországra vonatkozó alapvető népi írói nézeteket. Magyarország nagy szerencsétlensége, hogy a későbbi mártír miniszterelnök egykori pártvezető társai és utódaik a hivatalos magyar agrárpolitikába újabb és újabb évtizedekre bebetonozták a nagyüzem-nagybirtok és a külterjes gabonatermelés „fényűző prioritását.”

A Petőfi Kör 1956 kora nyári vitáiban – az SZKP XX. kongresszusa után felbátorodva – párttag marxista közgazdászok és agrárszakemberek vetették beható vizsgálat tárgyává és kritika alá többek között a Rákosi-korszak magyar mezőgazdaságot az összeomlás szélére juttató agrárpolitikáját. Markos György, az akkori Közgazdasági Egyetem gazdasági földrajzi tanszékét vezető professzor *Vita hazánk természeti-gazdasági adottságairól* szóló előadása nem sok újat tudott hozzátenni a népi írók kertgazdálkodási koncepcióihoz. Ő is hangsúlyozta, hogy a búza és élőállat exportot nem szabad folytatni, munkaigényes és sajátos mezőgazdasági termékek exportjára kell áttérni. A gabonatermő területek kiterjesztése helyett a munkaigényes növények elterjesztését kell szorgalmazni, a termelők maguk állapítsák meg, hogy mi termelhető a legelőnyösebben a maguk területén, a maguk hasznára és a haza javára. Fel kell hagyni az irreális, központosított és bürokratikus mezőgazdasági politikával stb. Markos professzor előadása részletesen, konkrét adatokkal alátámasztva taglalta Magyarországnak a belterjes mezőgazdaság szempontjából igen kedvező természet adta adottságait. Így például a napsütéses órák magas számát, más kedvező éghajlati tényezőket, talajaink változatosságát, vizeink, vízszonylagos csapadék bőségünk kedvező eloszlását stb. Ezért élesen bírálta az agrár-

gazdaság extenzitás-növelésre irányuló általános törekvését, mondván, hogy az egyetlen helyes irány az intenzitás növelése. Következő megállapításával lényegében elismerte a népi írók Kert-magyarországért folytatott eszmei és gyakorlati küzdelmeit: „Az irány nem vitás és annak lerögzítése évtizedek óta közhelynek számít. Mezőgazdaságunk belterjes-ségének fokozása minden szempontból az egyetlen lehetőség, évtizedes követelés, és ma már szintén közhelynek számít. Éppen ezért csodálatos, hogy mezőgazdaságunk nem ezen az úton halad, hanem éppen az ellenkező irányba tendál.” Markos professzor ironikus „csodálatos” jelzője éppen azt jelzi, hogy a magyar mezőgazdaság „ellenkező irányú haladása” kedvezőtlen politikai adottságainak az eredménye. Az előadás vitájában felszólaló Márton János agrármérnök, akkor az Országos Tervhivatal titkárságvezetője, később az Agrárgazdasági Kutatóintézet igazgatója egyetértett ugyan azzal, hogy a belterjes fejlődés iránya az egyetlen helyes út, azonban a hivatalos agrárpolitikát is védve polemizált az előadással az intenzív fejlődés bizonyos feltételeiről. Például a piaccal kapcsolatban megjegyezte, hogy nem igaz az, hogy korlátlan lehetőség van a belterjes mezőgazdasági termelés termékeinek külföldi elhelyezésére. A nyugati országok ugyanis csak kiváló minőséget vesznek át tőlünk és csak kiváló csomagolásban, ezt pedig egyelőre nem tudjuk biztosítani. A neves agrárszakember érdekes közlése – s ez némiképp ellentmond Markos György megállapításainak –: „Először is vegyük tudomásul, hogy Magyarország megszűnt gabonatermesztő országgá lenni olyan értelemben, hogy ez rá jellemző, (...) hogy ez volna az irány, hogy ez oldja meg nagy kérdéseinket, ha a kenyérgabona termesztését maximálisan kiterjesztjük. Ennek megfelelően a kenyérgabona vetésterülete – meg kell mondanom, hogy nem a tervezők által előírt számoknak megfelelően, hanem a termelők akaratából – csökkent. Öt év alatt egyetlen egyszer sem teljesítettük a kenyérgabona vetésterületi tervét. Az se kétséges, hogy a csökkenés nem kielégítő és tovább kell menni (...) A mértéket kell megtalálni”, tudniillik a belföldi fogyasztás, a vetőmag, az export és a tartalék szükségleteinek a kielégítése között. Pap Gábor főiskolai hallgató korát meghazudtoló érettséggel és nemzetközi horizontú érveléssel szolt hozzá a mezőgazdaság objektív földrajzi adottságaihoz és belterjességének növeléséhez, érdekes külföldi és hazai összehasonlító adatokkal újszerűen alátámasztva komoly érdeklődéssel kísért mondanivalóját. Objektív földrajzi adottságnak tekintve a népsűrűséget is, összehasonlítja az egy mezőgazdasági lakosra jutó földterületet, ami Dániában, ahol közismerten rendkívül intenzív a mezőgazdasági termelés, 3,95, az Egyesült Államokban 17,9 hektár, szemben a magyarországi 1,61 hektárral. Az elkövetkező időben nyilvánvalóan nálunk is számolni kell a mezőgazdasági gépesítés gazdaságos és gyorsütemű fejlődésével, aminek a következménye nagymértékű mezőgazdasági munkaerő-felszabadulás lesz. Az USA kukoricaövezetében egy mezőgazdasági lakos megművel kb. 100-150 kataszteri hold földet. A gépesítés amerikai színvonalán a 2 millió magyar mezőgazdasági lakos helyett 10 millió kataszteri hold földünket összesen százezer mezőgazdasági dolgozó meg tudná művelni. A gépesítés nyomán felszabaduló mezőgazdasági munkaerőt rövid időn belül az iparban elhelyezni nem lehetne, ilyen nagy tömeget csak a mezőgazdaság belterjessé tételével lehetne munkához juttatni, részben az állattenyésztésben, részben azzal, hogy általában a növénytermelésben is a munkaigényesebb kultúrákat termesztjük, az olyanokat, ahol egy kataszteri hold művelésére sokkal több emberi munkára van szükség. Nyugatnémet adatok szerint egy hektár gabonaterület megműveléséhez évente 50 munkaóra szükséges, cukorrépa esetében ez felugrik 310-re. Magyar viszonylatban a szőlőtermesztésnél 70-80,

egy esetben 120 emberi munkanapra ugrik fel az egy kataszteri hold megművelésére szükséges emberi munkaidő. Pap Gábor szerint a mezőgazdaság belterjességének növelését akadályozza, hogy egész mezőgazdaságunk területének 43%-án természetünk jelenleg kalászosokat, ez az arány a belterjességhez szükséges vetéscikket sem teszi lehetővé. A 30 millió mázsa évi gabonatermelés lényegesen több mint az ország tényleges szükséglete, akkor is, ha a mezőgazdaság alapfeladata a lakosság ellátása, az ország kenyérszükségletének minden áron való biztosítása. Tapasztalt agrárszakemberek szerint kenyérgabonánk egy részét import útján kellene beszerezni úgy, hogy helyette belterjesen termelt termékeket exportálnánk. Az egy kataszteri holdról lehozott ilyen termékek exportjából több, 3-4, sőt esetleg 6-8 kataszteri hold gabonatermésnek megfelelő gabonamennyiséget tudnánk behozni. Ezt, mint távlati programot feltétlenül ki kellene tűzni. A gabonaterületeknek rendkívüli túlméretezettsége jelenleg az állattenyésztés fejlődésének is legnagyobb gátja. Pedig az állattenyésztés fejlesztésével növelhető a szerves trágya mennyisége, ami döntő tényezője a talajerő javításának és a terméshozamok emelésének. A belterjesen termelt hagyományos exportcikkeinket elhanyagoltuk, köztük az aprómag-termesztést, amelynél Magyarországnak Európában úgyszólván monopóliuma van, diktálhatjuk a piaci árakat és rengeteg nyugati devizát hozhatnánk be. Pap Gábor is világosan látta, hogy az állam prioritást kell, hogy biztosítson a mezőgazdaság belterjessé tételének. „Nagyon lényeges, hogy olyan viszonyokat teremtünk a mezőgazdaságban, amelyek között megnő a belterjes kultúrának a termesztése és az állattenyésztés iránti termelési kedv, (...) hogy olyan árviszonyaink legyenek, hogy valóban kifizetődő legyen (...) ezeknek a belterjes kultúráknak a termesztése. Tekintettel arra, hogy jelenleg még az ország szántóterületének nagy részén az egyénileg dolgozó parasztok dolgoznak, fontos, hogy a termelési kedvnek másik tényezőjét, a termelési biztonságot megszilárdítsuk, és élesen határoljuk el magunkat mindenféle olyan erőszakosságtól, mindenféle olyan megsértéstől, amilyenek megtörténtek 1953 előtt, és amelyek megtörténtek – és sok esetben megtörténtek – tavaly ősszel is.”

A Kert-magyarország előbbieken vázolt eszméi, koncepciói és gyakorlati programtörekvései, sőt maga az elnevezés is, nemcsak a Rákosi-rendszerben kerültek tilalmi listára, hanem a kezdettől fogva ott maradtak a Kádár-korszakban is. A két rendszer lényegi azonossága és folytonossága ebben is megnyilvánult, még akkor is, ha az előbbit sztálinista vagy nyílt, az utóbbit pedig rejtett vagy „puha” diktatúrának nevezték. Mindenesetre a betiltott, üldözött „kertszellemet” már nem lehetett visszaerősölni a palackjába. Németh László, Veres Péter, de különösen Somogyi Imre remekbe szabott, tömör paraszti nyelven előadott, gazdagon áradó praktikus gondolatai mégsem tűntek a semmibe, sokak fejében és szívében tovább éltek. Bár az 1956 utáni évek – népi írókat is súlyosan érintő – kádári megtorló akciói és hullámai, majd ezek bizonyos enyhülésével, a politikai tilalomfák, a fenyegető vádaskodások és megbélyegző jelmondatok hosszú időre – némely vonatkozásokban mindmáig – szinte kizárólagossá váltak a hivatalos agrárpolitikában. A második nagy – erőszaktól ugyancsak nem mentes – és immár teljessé váló „termelőszövetkezesítés” közepette a magyar közgondolkodást – nem eredménytelenül – elárasztották az ilyen és hasonló propaganda szövegekkel: a „Kert-magyarország ideológia” ipar- és munkásellenes, tagadja a nagyüzem fölényét a kisüzemmel szemben, parasztramantikus álom, konzerválja az elmaradottságot, a kistermelés a kapitalizmus

melegágya, újratermeli a kulákságot, drágán termel stb. A Kert-magyarország eszméi, e körülmények között is, előbb búvópatakként tovább élve keresték medrüket, majd felszínre törve többé-kevésbé teret nyertek, és az 1960-as évek második felétől kezdve a fokozatosan kibontakozó, alulról kiépülő kertbarát mozgalomban ismét országos folyamattá terebélyesedtek. Ezzel a Kert-magyarország-történelem új, jelenbe nyúló fejezete kezdődött.

A magyar agrártörténet fintora, hogy ez a kertmozgalom ugyancsak egy orvos kezdeményezésére, az ország legnagyobb vidéki ipari városából és körzetéből indult el. Adorján Imre miskolci területi üzemi főorvos – munkakörével együtt járó és családi kapcsolatait is felhasználva – még meglehetősen „fenyegető légkörben” harcolta ki 104 hektár miskolci külterületi, nagyüzemileg nem hasznosítható parlagföld kiosztását, főleg nagyüzemi dolgozók számára, kiskerti művelés céljából. A kiskerteket kedvezményes áron lehetett megvásárolni vagy bérelni. A jelentkezők által megválasztott intézőbizottság megbeszéléseire rendszeresen meghívtak mezőgazdasági szakelődadókat. Így alakult ki – hónapok-évek folyamán – Miskolc városi külterületein 23 kerttársulás, későbbi nevükön kertszövetkezet. Közben a diósgyőri Táncsics Termelőszövetkezet feloszlott és ennek területeit is átadták a kerületi tanácsok a kiskertmozgalomnak. A kertszövetkezetek olyan gyors előrehaladást és erőhatást fejtettek ki, hogy az újságok már arról cikkeztek: „Lesz-e Miskolc kertszövetkezeti városa?”. Az Unió ÁFÉSZ befogadta a kertszövetkezeteket, adminisztrációs segítséggel, a felvásárláshoz gépjárművekkel támogatta őket, ellentételezéseként részjegyek vásárlását és a kötelező tagságot írta elő. Adorján doktornak persze még több kemény vitája volt a pártállam hatalmi tényezőivel, akik például rögtön meg akarták adóztatni a kistermelőket, mondván, hogy „egy gyümölcsfa kitermeli az adót!” Az építési hatóságokkal a szerszámoskamrák eleinte 12 majd 24 négyzetméteres területnagysága körül folytak a viták, keményen büntetve az engedély nélküli építkezéseket és a házon kívül épített vécéket. „De nem volt mitől félni – mondta Adorján doktor –, a kiskertmozgalom megállíthatatlan lett, országosan elterjedt”, miután a Hazafias Népfront is felkarolta azt. A mozgalom egyik legjelentősebb hatása az volt, hogy megjött a városi lakosok kedve és bizalma a kertműveléshez. A kertbarát mozgalom másik induló ágán a szaktanfolyamot végzett, ezüstkalászos gazdák továbbképzésére szintén az 1960-as években kertészeti szakkörök alakultak, majd fokozatosan kertbarát körök és klubok. A kertbarát mozgalom legalizálódásának fő állomásai az 1963-ban Gyulán megtartott első országos tanácskozás, majd 1970-ben Pomázon megalakult – négy kertbarát kör kezdeményezésére – a Kertbarátok Országos Szövetsége. 1975-ben megtörtént Somogyi Imre rehabilitálása is. Ez már a kertbarát mozgalom országossá válásának, eredményei helyi és országos kiállításokon történt bemutatásának, számos országos rendezvényének és mindenekelőtt néhány bátor ember szívós küzdelmének volt köszönhető. A fóti kertbarát kör az ő nevét vette fel a helyben megrendezett, de országos hatású Somogyi Imre Emlékülésen, amelyen számos jeles szakember, tudós és több agrárpolitikus is részt vett. Györe Pál kötetet is megjelentetett *Somogyi Imre emlékezete* címmel, s levelek, tanulmányok, közlemények tükrében mutatta be munkásságát. A Kertbarátok Országos Szövetsége 1978-ban Somogyi Imre emléklakettet alapított és a Kertészeti Egyetem Központi Kollégiuma is felvette Somogyi Imre nevét, majd a kollégium előtt avatták fel mellszobrát, Somogyi Árpád szobrászművész alkotását. A kertbarát mozgalom országos megerősítésével, nemzetközi népszerűsítésével és Somogyi Imre rehabilitálásával kapcsolatban külön ki kell

1 tudomány és társadalom

emelni Gyuró Ferencnek, a Kertészeti Egyetem professzorának, a Kertbarátok Országos Szövetsége illetve Klubja elnökének a szerepét, aki bátor és szívós fellépéseivel sokban hozzájárult egy nem csupán virtuális, hanem valóságos modern Kert-magyarország építéséhez. A hazai tájakon az 1960-1980-as években kiterjedő kiterjedt kertbarát mozgalom sajátos „magyar modellt” teremtett meg, amely a termelőszövetkezetek háztáji gazdaságaiban, az ÁFÉSZ szakcsoportokban és szakszövetkezetekben, továbbá a ház körüli, a hétvégi, a zárt-kertekben, valamint a szőlőskertekben alakult ki. Ez a kiskert-modell roppant életképesnek bizonyult, mind területben, mind a megtermelt árú mennyiségében és minőségében jóval meghaladta a Nyugat-Európában és világszerte is igen népszerű, 200-250 négyzetméteres kiskertek, az ún. „Schreber-kertek” termelési volumenét. A magyar kertbarát mozgalomra egyaránt jellemző a kertészeti áruterelés, valamint a családellátó házikertekben, hétvégi pihenőkertekben, a kertés házak előkertjeiben, a városi többszintű épületek ablak-, terasz- és tetőkertjeiben folytatott, nagy szakmai hozzáértést kívánó és egészségi, esztétikai igényeket is kielégítő kertészkedés. Gyuró Ferenc úgy véli, a 20. század utolsó évtizedeiben „a kertbarát mozgalom még inkább kibontakozott, hiszen maga is részese volt – népünk magántulajdon- és földszeretetének ébren tartásával, az olvasó- és gazdaköri hagyományok tovább életetésével, a kertkultúra fejlesztésével – a rendszerváltás előkészítésének (...) a kertbarát köröknek jelentős szerepük volt a kézimunka igényes kertészeti termékek gyarapításában, a lakosság jövedelmének kiegészítésében, a családok zöldség- és gyümölcscellátásában, a környezeti kultúra fejlesztésében, de tagjaik művelődésében is. A mozgalom találó jelmondatát az inotai kertbarátok fogalmazták meg: *Kertészkedj, művelődj, barátokoz!* Ezzel a jelszóval a kertbarátok úgy foglalták össze tömören Somogyi Imre eszméit, hogy ezt az akkori politika is kénytelen volt megtűrni. E jelszónak a „szélárnyékában” termeltek, sőt még politizáltak is a maguk módján, megőrizve hitüket és földszeretetüket. A gyakorlatban valósították meg az integrált mezőgazdaság koncepcióját” Gyuró Ferencnek e kétségtelenül tényszerű és optimista kicsengésű helyzetrajza mellé vagy elé oda kell helyoznunk azt, hogy a Kádár-rendszer kiemelten támogatott néhány „minta” állami gazdaságot és termelőszövetkezetet, egyoldalúan preferálta a szocialista nagyüzemet, szélsőséges magántulajdon- és kistermelés-ellenes agrárpolitikája később is csak megtűrte a háztáji gazdaságokat. Mindezek eredményeként a magyar mezőgazdaság egésze elvesztette gazdaságpolitikai önállóságát. A programszerű felszámolási folyamatok súlyos következménye lett, hogy a hosszú évszázadokig „nemzetfenntartó magyar parasztság” és hagyományos munkaerőköltsége megszűnt létezni, a teljes népesség néhány százalékára zsugorodott a létszáma is. A kertbarát mozgalom megtűrése egyébként a hivatalos agrárpolitika kényszerű felismerése volt. Ugyanis ha nincs háztáji gazdaság, egyéni érdekeltségre épülő kistermelés, illetve kertgazdálkodás, nincs biztos ételmisszer ellátás sem. Ebben az esetben az ország kiszolgáltatottságának kockázatai még békében is nyilvánvalóak. Mindenesetre az egyoldalú nagyüzem-orientációjú agrárpolitika körülményei között is – hála a Kertészeti Egyetem nemzetközi színvonalú oktatásának és néhány kitűnő mezőgazdasági szakközépiskolának – voltak és vannak kiváló felsőoktatási és kutató szakembereink, európai hírű kertészmérnökeink, agrárközgazdászaink, kertész-technikusaink és szakmunkásaink, akik meggyőződéses hívei és részesei voltak, maradtak és lettek a magyarországi, benne például a duna-tiszaközi, a dunántúli, a szabolcs-szatmári stb. kertgazdálkodásnak.

Az 1989-es politikai fordulat az agrárium területén sem hozta meg azokat a változásokat, amelyeket az ország egész és mezőgazdasági népessége jogosan várt, illetve elvárt. Sőt, az elmúlt két évtizedben a kertbarátokat, a kertészeti árutermelőket, illetve a biokertészeket bizonyos fokokig, az egyéni-családi gazdaságokat pedig általánosan súlyosan érintő folyamatok tovább folytatódtak, csakúgy, mint a nagybirtok-nagyüzem koncentráció nyílt vagy rejtett tendenciája. A rendszerváltó ún. Nemzeti Kerekasztal elmulasztotta a közép és hosszú távú agrárpolitikai stratégia kidolgozását, s egyelőre az agrárszféra Európai Unióba való belépésünkkel kapcsolatos várakozásai sem teljesültek. Ugyanakkor 1990 és 1997 között a kertbarát mozgalom még inkább kibontakozott. A Kertészek és Kertbarátok Országos Szövetségének három tagozata, mintegy 15 ezer taggal, a hagyományos kertbarátokat, az árutermelőket, illetve a biokertészeket fogja össze. Viszont 1990 óta mindössze kb. 220.000 hektárra növekedett a kertgazdaságban hasznosított földterület, ami még mindig elenyésző a megművelhető magyar földterület sok millió hektárához képest. Kopátsy Sándor, a Corvinus Egyetem nyugalmazott professzora érdekes érvekkel és tényekkel támasztja alá a Kert-magyarország időszerűségét. „Közel kétszáz éve a magyar sorskérdéseket irodalmunk nagyjai fogalmazták meg. Csak a legutóbbi évek során döbbsentem rá, hogy Németh László, a magyar falu jövőjét illetően is ilyen vátesz volt. (...) A Kert-magyarország célkitűzését sokkal inkább a népszerűtetéssel, mint a realitás felfedezésével tettem magamévá. (...) Azt a kollektivizálás után tanultam meg, hogy nemcsak a parasztok álma a kert, hanem az egész népé (...), a magyar nép ösztönösen megérezte azt, hogy a kerteké a jövő. (...) Rájöttem arra, hogy a kertekben ugyan sok hasznos dolog megterem, ami jó arra, hogy könnyebben és egészségesebben éljen a nép, de a szocialista ideológia mellett megtűrt, lehetővé tett kiskerteknek a legfontosabb terméke az öröm, a siker, az ember testét és lelkét formáló élet. (...) Az, hogy Németh László az elmaradt, félfedűlis, szegény, közép-európai Magyarországon a 30-as években a minőség forradalmáról beszél, minden hódolatot megérdemel. Ennél is sokkal nagyobb érdem azonban az, hogy a jövőt a kertészkedő Magyarországon látta.” – írja Kopátsy.

Az immár nyolc évtizedes modern Kert-magyarország-mozgalom nemcsak azt bizonyítja egyértelműen, hogy a 20. században gyakran helytelen utakon járt a magyar mezőgazdaság, hanem azt is, hogy ennek a népi írók által kezdeményezett agrárpolitikai eszmének, koncepciónak és gyakorlatnak van és lesz aktuális életképessége, realitása és jövője. Ugyanakkor meggyőző cáfolatát is adja annak az állításnak, hogy a népi íróknak és mozgalomnak nem volt agrárgazdasági programja. Az igaz, hogy a második világháború, Somogyi Imre korai halála és az utána következő „kemény és puha diktatúrás” évtizedek akadályozták egy teljesen kiérlelt, részletesen kimunkált kertes agrárium-elmélet megteremtését, azonban ennek összes fő alapelveit, célkitűzéseit, gyakorlati módszereit máig helytálló érvrendszerrel megfogalmazták. Sőt, az általuk javasolt és sürgetett kertgazdálkodásra való áttérés mintegy megelőlegezte a modern ökológiai szemléletű és alapú biogazdálkodás számos követelményét is. A népi mozgalom Kert-magyarország programjában már egy „ökoszociális piacgazdaság körvonalai” is felsejlenek. A polihisztor bölcsességű Kopátsy Sándor a magyar politikai elit immár évszázados Kert-magyarország-fóbiájának egyik lehetséges magyarázatát adja meg akarva-akaratlanul, amikor a következőket vallja: „Eddig még csak a kertészkedés gazdasági, anyagi oldalával foglalkoztam. Ma már látom, hogy ennél is fontosabb a kertek polgárosodást fellen-

dítő hatása.” A kertészkedő vagyonos gazda, „parasztpolgár” ugyanis önálló, öntudatos, művelődő szabad embernek tudja magát, és igazi demokráciában akar élni: vagyonos és demokrata, szabad „kertészpolgár”-ként.

Irodalom

A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján I., Két közgazdasági vita (szerk.: Hegedűs B. András – Rainer M. János), Kelenföld Kiadó, Budapest, 1989

Adorján Imre: Gondolatok egy kertbarát évforduló kapcsán (www.utikonyv.hu/0-release-2/documentum.php?id=733)

Bíró Zoltán: Saját út, Eötvös Kiadó, Budapest, 1988

Für Lajos: Kertes tanyák a futóhomokon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983

Gyuró Ferenc: Kertmagyarország történelmi előzményei és jövője = Népi Krónika, 2000. 1. szám

Kopátsy Sándor: T.E.T.T. – A minőség társadalma, Növekedéskutató Intézet, Budapest, 2000

Nagy Imre: Egy évtized – Válogatott beszédek és írások, I-II. kötet, Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1954

Németh László: A minőség forradalma, Magyar Élet kiadása, Budapest, 1948

Németh László: Sorskérdések, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1989

Somogyi Imre: Kert-magyarország felé, Hét Krajcár Kiadó – Püski Kiadó, Budapest, 1997 (Utószó: Gyuró Ferenc)

Veres Péter: Paraszti jövőendő, Budapest, 1948